

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІОГРАМИ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Статтю присвячено обґрунтуванню теоретичних основ формування професійно важливої для соціальних працівників особистісної якості – психологічної стійкості. Визначаються теоретичні засади формування психологічної стійкості у майбутніх соціальних працівників для здійснення професійної діяльності. Ми вважаємо, що психологічна стійкість як професійно важлива якість забезпечує здатність фахівця успішно, продуктивно й стабільно здійснювати діяльність в емоційно складних, напружених умовах роботи з різними групами клієнтів соціальної роботи.

Ключові слова: психологічна стійкість, професійна готовність, професійно-важливі якості, майбутній соціальний працівник, освіта, особистісно-орієнтовані технології, превентивна діяльність.

Постановка проблеми. Професія соціального працівника спрямована на соціальну сферу, тому необхідною умовою для вибору цієї професії є соціальна спрямованість особистості, наявність відповідних соціальних якостей: гуманізму, доброзичливості, справедливості, відповідальності, толерантності, врівноваженості, готовності стати на захист клієнта, прийти на допомогу, підтримати. Доречні, на нашу думку, слова А. Капської: "Успішно реалізовувати соціальну політику і належно вести соціально-психологічну роботу можуть лише люди, які відповідають певним професійно-якісним характеристикам" [2, с. 89].

Концептуальна ідея нашого дослідження полягає в тому, що за термін здобуття вищої професійної освіти майбутній соціальний працівник зобов'язаний не тільки розвинути природжені здібності, але й набутити нових професійно важливих особистісних якостей, що мають забезпечити формування розвинутої особистості з високим рівнем професійної підготовки.

Професія соціального працівника передбачає втручання соціальної роботи у відносини людей з їх оточенням, що сприяє позитивним соціальним змінам, вирішенню проблем у відносинах між людьми, мобілізації їхнього особистісного потенціалу. "Місія соціальної роботи полягає в тому, щоб кожна людина була в змозі реалізувати власний потенціал, вести повне, насичене життя, щоб уникнути дисфункції соціальних відносин" [1].

Під професійно важливими розуміємо особистісні якості, що сприяють успішному оволодінню практико-орієнтованими знаннями та позитивно впливають на їх результативність. Сучасний соціальний працівник має володіти комплексом особистісних якостей, що забезпечують ефективне виконання актуальних професійних завдань, але наше дослідження потребує виділення найбільш значущій щодо здійснення професійної діяльності якості. Такою важливою якістю, що слугує базовою засадою в майбутній професійній діяльності, вважаємо психологічну стійкість.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У педагогічній науці різні аспекти професійної підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери досліджувалися А. Капською, Г. Лактіоною, Л. Мішик, В. Поліщук, С. Харченком, Р. Чубуком та ін. Особливо важливими для нас є дослідження що обґрунтовують актуальність формування професійно важливих якостей в процесі підготовки майбутніх фахівців для успішного здійснення соціально-педагогічної діяльності (зокрема, О. Гури, Є. Максимової, О. Олексюк, Г. Первушиної, М. Ткаченка, Ю. Тодорцевої).

Зважаючи на позитивні зміни в сучасній науці стосовно вивчення готовності майбутніх соціальних працівників до різних видів соціально-педагогічної діяльності, потребує наукового розроблення проблема визнання взаємозв'язку готовності до професійної діяльності з формуванням у майбутніх соціальних працівників професійно важливих якостей.

Мета статті полягає у визначенні теоретичних засад формування психологічної стійкості як складової професіограми фахівця соціальної сфери.

Результати теоретичного дослідження. Для нашого дослідження важливим є визначення психологічної стійкості, запропоноване В. Петровським: "це здатність протистояти зовнішнім впливам, слідуючи своїм намірам і меті" [5, с. 8].

Психологічна стійкість виявляється подвійно. З одного боку, як здатність людини зберігати свої особистісні позиції і протистояти впливу, що суперечить її особистісним настановам. З іншого, – як

здатність реалізовувати свої особистісні позиції шляхом зміни обставин і регулювання власної поведінки [6].

У психологічній літературі, присвяченій вивченню психологічної стійкості, виділяють її зовнішні та внутрішні чинники. До зовнішніх факторів, що походять із соціального середовища, належать:

1. Психологічна підтримка, яку надає соціальне оточення й особливо – близькі люди.
2. Підтримання психологічної близькості і довірчих відносин з батьками.
3. Досягнення в навчанні і роботі.
4. Сприятливий клімат у колективі, особливо в шкільному і студентському тощо [3, с. 88].

Зовнішні чинники стійкості різноманітні, але головна їх сила полягає в охопленні трьох сфер соціального життя людини: сімейної (батьки – діти, чоловік – жінка), професійної (здоровий соціальний клімат у школі, ВНЗ чи трудовому колективі) і суспільної (відносини з сусідами, друзями тощо).

Водночас ми повинні відзначити, що головною причиною соціальних проблем, з якими стикається соціальний працівник, є порушення в наш час природних соціальних зв'язків у суспільстві. Немає недоторканих. У кожної людини є поріг, за яким вона може не витримати. Тільки в різних людей цей поріг різний. На нашу думку, головною метою професійної діяльності майбутнього соціального працівника є попередження нестійкості до негативного впливу з боку різних груп клієнтів, створення незалежного клімату, який заохочував би майбутніх соціальних працівників цінувати себе і досягати незалежності; близькості, свідомості, діяльності, упевненість у своїх силах, здоров'я, вміння вирішувати проблеми і виконувати обов'язки перед суспільством. Важливість соціальних чинників є незаперечною, але такі умови важко штучно створити для формування психологічної стійкості в майбутнього соціального працівника. Наведені чинники також не можуть бути ефективними за обставин відсутності необхідних внутрішніх (особистісних) чинників.

Особистісні чинники психологічної стійкості різноманітніші за соціальні. Їх головною перевагою є можливість тренування і розвитку, чим можна допомогти майбутньому соціальному працівнику в професійній діяльності. Саморегуляція функціональних станів майбутнього соціального працівника, на наш погляд, містить наступні аспекти: досягнення спокійного, гармонійного стану і самопочуття; досягнення стану, адекватного поточній життєвій ситуації; підтримання-відновлення психологічного здоров'я; подолання фобій і депресивних переживань; подолання стану фрустрації; позбавлення від шкідливих звичок; формування оптимістичних життєвих перспектив; регуляція міжособистісних відносин.

У зарубіжній психології особистісним чинникам стійкості приділяють менше уваги, пильніше розглядаючи тільки декілька головних, пов'язаних із функціонуванням особистості в соціальному середовищі. Так, Б. Бернард виокремлює чотири головні особистісні чинники стійкості [7]:

1. Соціальну компетентність (до якої належать чуйність, комунікабельність, емпатійність, дбайливість, співчуття, альтруїзм і здатність пробачати).
2. Здатність до вирішення проблем (здібності до планування, гнучкість, винахідливість, критичне мислення, інсайтне мислення).
3. Автономію (яка включає позитивну ідентичність, інтернальний локус контролю, ініціативність, самоефективність, майстерність, адаптивну дистанційованість від інших, опірність, самосвідомість і почуття гумору).
4. Усвідомлення мети і майбутнього (до якого належить мета-вказівка, орієнтація на успіх, мотивація досягнення, навчальна спрямованість, постійність, оптимізм, віра у світле майбутнє, почуття послідовності, духовність, сенс життя, креативність, розвинена увага).

Ми переконані, що ці особистісні чинники психологічної стійкості пріоритетні у професійній діяльності майбутнього соціального працівника. У контексті досліджуваної нами професійно важливої якості цікавими є розробки Центру дослідження стійкості в університеті Міннесоти, який розробив спеціальну структуру для виявлення стійкості особистості: віра → здатність долати несприятливі умови → стратегії життя → індивідуальні досягнення → соціальні досягнення [8]. Ця схема дозволяє планувати і втілювати ефективні превентивні програми для дітей, підлітків і дорослих, що відіграє важливу роль у превентивній діяльності майбутніх соціальних працівників.

Єдиною сферою особистості, що мало досліджена з токи зору психологічної стійкості, є образно-сміслова. Як пише Д. Леонтьєв [4], існує феномен смислової регуляції життєдіяльності, який виявляється в двох механізмах, що забезпечують психологічну стійкість особистості людини. Таким чином, не вся інформація, що приходить із навколишньої дійсності, надходить до нашої свідомості. В ідеалі, будь-яка психотравмуюча або негативна для психіки інформація, що проходить у вигляді образів крізь праву півкулю, не усвідомлюється. Цю функцію здійснює психічний процес, відповідальний за переробку образної інформації, – образне мислення. Саме воно є своєрідним "фільтром", що забезпечує психологічну стійкість.

Безумовно, провідну роль у формуванні психологічної стійкості, чи будь-якої іншої якості, виконує освіта, зокрема, освітні заклади, які орієнтують на оволодіння певними знаннями, вміннями й навичками. При цьому освітня діяльність у нашому випадку відбувається шляхом запровадження розробленого змісту професійної підготовки, базованого на принципах превентивної освіти, як

у програми загальнопедагогічних і спеціальних дисциплін, так і через спецкурс "Превентивна педагогіка".

У процесі дослідницько-педагогічної роботи у вищому навчальному закладі було створено таке навчальне середовище, що максимально ефективно сприяло формуванню в майбутніх соціальних працівників зазначеної професійної якості.

Дослідницька робота, була спрямована на досягнення наступних цілей:

1) Розвиток критичного стилю мислення, що надасть соціальним працівникам можливість підходити до вирішення проблеми превенції в майбутній професійній діяльності, об'єктивно оцінювати та здійснювати рефлексію стосовно як власних, так і сторонніх думок і діяльності.

2) Сприяння розвитку прогнозування міжособистісних подій, формування здатності розуміти себе, інших людей, необхідних майбутнім соціальним працівникам для адекватного міжособистісного сприйняття в повсякденній практиці, налагодження стосунків з різними групами клієнтів, розуміння значущості партнерських взаємовідносин.

3) Оволодіння вміннями налагоджувати партнерські відносини і конструктивно співробітничати з представниками будь-якої групи населення, компромісно розв'язувати конфлікти, дотримуючись антидискримінаційних, ненасильницьких методів у процесі взаємодії; прогнозувати вплив запроваджуваних соціальних заходів на становище клієнтів.

4) Виховання поваги до права особистості на індивідуальність, терпимості до чужої думки.

Технологічне досягнення вищезазначених цілей здійснювалось через активізацію пізнавальної діяльності майбутніх соціальних працівників упродовж викладання загальнопедагогічних і спеціальних дисциплін з урахуванням внесення до традиційних тем робочих навчальних програм блоку нового превентивного знання та розробленого нами курсу "Превентивна педагогіка". У процесі опанування матеріалів курсу особлива увага приділялася питанням специфіки превентивної діяльності у професійно практичній діяльності майбутніх соціальних працівників, що надавало можливості формування психологічної стійкості майбутнього фахівця, який активно застосовує особистісно-орієнтовані технології освіти в професійній діяльності.

Певний блок навчального матеріалу даних тем, що стосувався поняття превентивної діяльності, сприяв кращому розумінню студентами себе й інших, адекватному міжособистісному сприйняттю один одного, що забезпечувало психологічну стійкість і комунікативність під час навчального процесу, засновані на повазі до думок опонентів і партнерській взаємодії.

Важливою технологічною процедурою формування психологічної стійкості в нашій експериментальній роботі виступали різноманітні сучасні особистісно-орієнтовані форми і методи організації навчального процесу, за допомогою яких було створено таке середовище, яке мало великий вплив на формування вищезазначеної якості. Навчання за умов організації особистісно-орієнтованого середовища, дозволяло майбутнім соціальним працівникам набувати досвід конструктивного співробітництва з різними клієнтами в спільному пошуку відповідей на їх проблеми, формувало психологічну стійкість і зрозумілість іншого, навіть якщо це було нетиповим; створювало атмосферу свободи, відмови від авторитарних методів викладання на користь делікатності, сприяло набуттю досвіду толерантних відносин і виробленню стратегій реалізації нових можливостей для розуміння способів власних дій, пізнавальних і практичних. Важко оцінити ступінь значення теми спецкурсу чи методу в процесі формуванні зазначеної якості, оскільки кожна з них передбачає систематичне озброєння відповідними превентивними знаннями і включення студентів в атмосферу гармонійних особистісно-орієнтованих відносин, що в результаті забезпечує набуття майбутніми соціальними працівниками професійно важливої якості – психологічної стійкості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розглянувши психологічну стійкість як важливу якість особистості майбутнього соціального працівника, можемо стверджувати, що особистість має безліч внутрішніх (особистісних) і зовнішніх (соціальних) чинників, які забезпечують стійкість майбутнього соціального працівника до психологічного впливу. Такі фактори торкаються всіх сфер особистості фахівця. Одні з чинників стійкості є вродженими, інші виникають під час дорослішання та соціалізації. Деякі виникають тільки в процесі цілеспрямованого формування готовності до превентивної діяльності майбутніх фахівців. Тому людина не є беззахисною до негативного психологічного впливу. Психіка людини має особливий механізм, певну здатність відновлюватися після психологічних травм і протистояти будь-якому впливу, який порушує її сталість, що і характеризує психологічну стійкість майбутнього фахівця.

Використані джерела

1. Ананьев Б. Г. Психологическая структура личности и ее становление в процессе индивидуального развития человека / Б. Г. Ананьев // Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды : в 2 т. – М., 1980. – Т. 2. – С. 14 – 43.
2. Капська А. Й. Соціально-педагогічна робота як інструмент соціальної політики / А. Й. Капська // Український соціум: Соціологічні дослідження та моніторинг соціальної політики (соціологія, політика, педагогіка, економіка). – 2002. – № 1. – С. 89-94.

3. Куликов Л. В. Психогигиена личности: вопросы психологической устойчивости и психопрофилактики : [учеб. пособие] / Л. В. Куликов. – СПб : Питер, 2004. – С. 87-115.
4. Опыт структурной диагностики личностного потенциала / Д. А. Леонтьев, Е. Ю. Мадрикова, Е. Н. Осин [и др.] // Психологическая диагностика. – 2007. – № 1. – С. 8-31.
5. Петровский В. А. Личность: феномен субъективности / В. А. Петровский. – Ростов н/Д, 1992. – 280 с.
6. Чудновский В. Э. Нравственная устойчивость личности: Психологическое исследование / В. Э. Чудновский. – М. : Педагогика, 1981. – 208 с.
7. Bernard V. Fostering Resiliency in Kids: Protective Factors in the Family, School and Community / V. Bernard. – Minneapolis : University of Minnesota, 1991. – 22 p.
8. Marshall K. Resilience Research for Prevention Programs / K. Marshall. – Minneapolis : University of Minnesota, 2001. – P. 5-15.

Surgova S. Yu.

**PSYCHOLOGICAL STABILITY AS A PART
OF SOCIAL SPHERE SPECIALISTS PROFESSIOGRAM
(PROFESSION DIAGRAM)**

The article is devoted to substantiation of theoretical foundations of professionally important quality for social workers – psychological stability. Theoretical base of psychological stability of future social workers to carry out successful professional activity is highlighted. Determined that psychological resistance as professionally important quality provides the ability of expert for successful, productive and stable operating under emotionally difficult, stressful conditions during his working with different groups of clients. The author notes that personal factors for psychological stability are more diverse than social factors. Their main advantage is training and development, that could help social worker in their future careers. Determined that the leading role in shaping personality traits, either – the psychological stability or any other quality, takes education, including educational institutions that are oriented at mastering certain knowledge, abilities and skills. Deals that a variety of modern student-oriented forms and methods of educational process were the technological procedure of formation of psychological stability. It is noted that training under conditions of personally oriented environment allowed the future social workers to gain the experience of constructive cooperation with various clients in the joint search for answers to their problems, formed the psychological stability.

Having examined the psychological stability as an essential quality of future social worker, author argued that a person has a lot of internal (personal) and external (social) factors that ensure future sustainability of the social worker to the psychological impact. Such factors relate to all areas of specialist personality. Some of sustainability factors are innate, others occur during maturation and socialization. And some appear only in the targeted formation of readiness for preventive activity of future professionals. Therefore, a man is not helpless to negative psychological impact. The human psyche has a special mechanism, a certain ability to recover from injuries and to resist any influence that break it permanence that characterizes the psychological stability of the future specialist.

Key words: *psychological stability, professional readiness, professional-important qualities a future social worker, education, personality-oriented technologies, preventive activities.*

Стаття надійшла до редакції 12.11.2015 р.